

Η ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΓΙΑ ΤΟ «ΠΕΡΙ ΤΕΧΝΗΣ» ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΚΟΥ Ε. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΥ

Ἐπισημειωμένη μου «Ἀλεξανδρινὴ Τέχνη»

Μὲ πολλὴ προσοχὴ ἐδιάβασα τὸ ἄρθρο τῆς συντάξεως, τὸ σχετικὸ μὲ τὸ περὶ «Τέχνης» ἔργο τοῦ κ. Παπανούτσου, στὸ τεῦχος τῶν Ὀκτωβρίου-Νοεμβρίου σ. 290-294.

— Λοιπὸν, νὰ σᾶς πῶ κάτι, ποὺ δὲν τόχατε φαντασθεῖ ; Ἐγράψατε γιὰ τὸν κ. Παπανούτσο ἓνα ἄρθρο πολὺ πιὸ ἄδικο ἀπὸ τὸ... δικό μου ! Δὲν μὲ πιστεύετε ; Ἀλλὰ φαντασθῆτε ποιὰν ἰδέα θὰ σχηματίσῃ γιὰ τὸ βιβλίον ἓνας δικὸς σας ἀναγνώστης, ποὺ δὲν ἔτυχε νὰ διαβάσῃ καθόλου τὴ βιβλιοκρισίαν μου !... Θέλω νὰ πῶ τοῦτο : παρασιωπώντας ὅλα τὰ πολλὰ καλὰ λόγια, ποὺ ἔγραψα ἐγώ, καὶ γιὰ τὸ πρόσωπο καὶ γιὰ τὸ βιβλίον τοῦ κ. Παπανούτσου, κι' ἀναφέροντας μόνον τὰ ὀλίγα, τὰ ἐλάχιστα, ἐπικριτικὰ καὶ δυσάρεστα, δὲ φοβοῦμαι μόνον ὅτι θὰ φήσετε τὸν ἀναγνώστη νὰ σχηματίσῃ ἰδέαν σφαλερῆ γιὰ τὴν εὐθυκρισίαν μου, ὅσο ὅτι θὰ τὸν ἀφήσετε ἐπίσης νὰ σχηματίσῃ ἰδέαν σφαλερῆ γιὰ τὴν ἐκτίμησιν ποὺ τὸ ἔργο ἠῦρε ἀνάμεσα στοὺς κριτικούς, κι' ἐπομένως καὶ γιὰ τὴν ἴδιαν του τὴν ἀξίαν... Γιατί, ἀλήθεια, πούθενά δὲν ἠῦρατε τὸν τρόπο νὰ αναφέρετε καὶ τὰ ἐγκώμια, ποὺ ἡ κριτικὴ ἔκαμε στὸν ὀγκώδη αὐτὸν τόμον, καὶ πού, μὲ ὅλες τὶς εὐκαμψίαι τῆς σύγχρονης κριτικῆς, δὲν εἶναι ἀπὸ τὰ συνηθισμένα καὶ τὰ πρόχειρα !

Ὅσο γιὰ τὰ καθαντὰ σημεῖα τῆς συζητήσεώς μας— πρῶτα-πρῶτα : ἡ ἀλήθεια εἶν' αὕτη : δὲν ἐδιάβασα τὴν «Τριλογία τοῦ Πνεύματος» τοῦ κ. Παπανούτσου. Καί, καθὼς δὲν ὑπάρχει στὸ ἄρθρον σας ἄλλη ἀντίρρηση, παρὰ αὕτη, φαίνεται ὅτι κατ' ἐπιφάνειαν,—ἢ κατὰ βάθος, ἀν θέλετε—εἴμαστε σύμφωνοι. Ἐσημάτισα κι' ἐξέφρασα τὴ γνώμην, ποὺ θὰ ἦταν φυσικὸ νὰ σχηματίσῃ καὶ νὰ ἐκφράσῃ ὅποιος δὲν εἶχε τυχὸν διαβάσει τὴν «Τριλογία τοῦ Πνεύματος». Ὡστε, μένουν καθαρὰ εἰς βάρος μου μόνον τὰ ὅσα εἶναι γραμμένα ἀπὸ τὴ σελίδα 293 καὶ κάτω, καὶ συγκεκριμένα ἀπὸ τὴ φράσιν : «Καὶ κάποιαι συγκεκριμέναι ἀντιρρήσεις»...

Ἐδῶ εἶμαι ἐντελῶς ἡσυχος.

Γιὰ νὰ εἶμαι τώρα σαφέστερος, θὰ ἔπρεπε ν' ἀντιγράψω ὀλόκληρην τὴν σελίδα, καὶ ἐπάνω σ' αὕτη ν' ἀναπτύξω τὰ ἐπιχειρήματά μου. Περιορίζομαι λοιπὸν νὰ

παραπέμψω ἐκεῖ τὸν ἀναγνώστη πού θὰ εἶχε τὸν καιρὸ καὶ τὴ διάθεση νὰ παρακολουθήσῃ τὴν εὐγενικὴν διαλεκτικὴν μας.

Βέβαια, δὲν ἀρνοῦμαι ὅτι ὁ κ. Παπανοῦτσος «ἀναπτύσσει φαρδύα πλατυὰ καὶ στὸ κεφάλαιο α΄... τὸ ὅτι ἀπὸ τὴν ἀνακατωμένη, θολὴ καὶ ἀδιαφοροποίητη ψυχικὴ ἐνέργεια, πού χαρακτηρίζει τὴν ψυχὴν τοῦ πρωτόγονου ἀνθρώπου, βγῆκε μὲ τὸν καιρὸ καὶ ξεκαθαρίσθηκε τὸ αἰσθητικὸ φαινόμενο (ὅπως καὶ τὸ ἠθικὸ καὶ τὸ ἐπιστημονικόν)»... Καθόλου δὲν τὸ ἀρνοῦμαι, μόνο πού λέγω: «τὸ κεφ. α΄ ἔπρεπε νὰ περιορισθῇ στὴν ἐκ νέου πιστοποίησιν ἑνὸς καὶ ἀδιαφοροποίητου...» Ἐπρεπε, λέγω, νὰ περιορισθῇ σ' αὐτό. Ἡ λέξις περιορισθῇ, ἐδῶ, εἶναι παρμένη στὴν κυριολεξία. Δηλαδή: δὲν ἔπρεπε νὰ πῆ τίποτε ἄλλο, ἀπ' αὐτό. Ξέρω ὅτι ἡ λέξις χρησιμοποιεῖται κι' εὐρύτερα, κ' ἐννοῶ τὴν παρανόησιν. Ἀλλὰ πῶς ἄλλοιως θὰ ἔπρεπε νὰ γράψω; [Παρακάτω στὴν ἴδια παράγραφον, τὸ ἄρθρον σας δὲ δέχεται καθόλου τὸν ὄρον αἰσθητικὴ ἐπιστήμη, πού, καταχρηστικὰ ἴσως, ἐχρησιμοποίησα, κι' ἐρωτῶμαι ἂν μὲ αὐτὸ ἐννοῶ τὴν *Science pure*. Αὐτὸ ξεφεύγει ἀπὸ τὰ ὅρια τῆς συζητήσεώς μας, ὡς τόσο, ναί, αὐτὸ ἠθέλα νὰ πῶ,—συγκεντρώνοντας, πρὸς στιγμὴν, κάτω ἀπὸ τὸ αὐτὸ ἐπίθετον,—τὸ δεκτὸ γιὰ τὴ μιά,—τὸ χαρακτηρισμὸν καὶ τῶν τριῶν ἐνεργειῶν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ὅσάκις παρουσιάζονται ἀνθυπόστατες, αὐτοτελεῖς, αὐτοπεριορισμένες, κυκλικές. Τί μ' ἐλέγχει ἄρα γε αὐτὴ ἡ ἀκυρολεξία; ἀπληροφόρητον γιὰ ὠρισμένους ὄρους,—πασίγνωστους ἄλλως τε—ἢ τολμηρὸν σὲ φραστικὰ καινοτομίας,—τὴ στιγμὴ ὅμως πού ἔχομε δεχθεῖ τὴν *poésie pure* μὲ τὸ ἴδιον ἐπίθετον ὅπως καὶ τὴν *Science pure*;]

Στὸ ἄλλο σημεῖον, πού ἀκολουθεῖ, πρέπει νὰ εἶμαι ἐκτενέστερος. «Τῆς Ἀλήθειας ἢ ἐπιβλητικῆς μορφῆς εἶναι, ὄχι τὸ ἐνδεχομένως ὑπάρχειν, οὔτε τὸ ἀναγκαίως ὑπάρχειν: ἀλλὰ κάτι τρίτον τὸ Ὑπάρχειν. Τὸ γεγονός!» Ἐτσι περὶ τοῦ ἔγγραφου στὸ σημείωμά μου, καὶ οἱ φράσεις αὐτὲς θεωροῦνται—τ' ὀλιγώτερον,—περιέργες... Καὶ ὅμως χρωστῶ νὰ τις ξαναπῶ.—Δὲν θέλω νὰ φέρω καμμιὰ διάσπασιν τῆς κριτικῆς ἀλληλουχίας αὐτοῦ τοῦ ἄρθρου μὲ μυστικοπαθεῖς μεταφυσικὰς. Μ' ὅλα ταῦτα! μ' ὅλα ταῦτα!... Ποιοὶ μένουσιν ποτὲ κατὰ βάθος ἱκανοποιημένοι ἀπὸ ἓνα συμπέρασμα, βγαλμένο ἀπὸ περίπλοκους συλλογισμοὺς καμωμένους ἔστω μὲ τοὺς κανόνες τῆς Λογικῆς; Ὑπάρχουσιν σοφίσματα τρομακτικῆς λογικότητος, ἀνηλεεῖς καὶ σκληρότατες ἐννοίαι, πού μ' ὅλην τὴν ἀναγκαστικότητά, τὸ ἀνθρώπινον πνεύ-

μα τις διώχνει και πού δὲν τὸ ἐπηρεάζουν! Ὑπάρχουν και συλλογισμοί, ἀπλοί, εὐθύγραμμοι, καθαροί, πού τὸ ἴδιο τὸ πνεῦμα προτρέχει στήν κατανόησή τους, ὡσάν νά τοὺς ἐπρόσμενε ἀπὸ πρῖν, και πού νομίζεις ὅτι ἔρχονται ἀπὸ κάποια ἀκλόνητη πεποίθησι, ἀπὸ τὸ πεπεισμένον ἔνστικτο, ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν ἐσωτερικῶν λειτουργιῶν τοῦ ἀνθρώπου. Εἶναι μιὰ μεγάλη χαρά, ὅταν βροῖσκη κανεὶς τοὺς δευτέρους, και μιὰ μεγάλη ἀμχανία, ὅταν διαβάξη τοὺς πρώτους. Τὸ ξαναλέω, δὲν πρόκειται νά κάμωμε μεταφυσική. Οἱ πρώτοι, οἱ θεμελιώδεις ἐκεῖνοι ἔξαφνα συλλογισμοὶ τοῦ (νοησιαρχικοῦ) Ντεκάρτ μου φαίνονται τὰ θαυμαστότερα, ἀπ' ὅσα ξέρω, παραδείγματα τέτοιων ἀληθειῶν, — τῶν φυσικά, τρόπον τινά, ἐξελισσομένων. Ὁμολογῶ ὅτι στὸ ἔργο τοῦ κ. Παπανούτσου, ὁ συζητητικὸς τρόπος κυριαρχεῖ, και, συχνά, ὄχι μὲ ψυχραιμία. Στὰ πολὺ λεπτεπίλεπτα, εἴτε στὰ χαώδη αὐτὰ ζητήματα, ἢ συζήτησι αὐτὴ γίνεται και μὲ βία, και, κάποτε, — νά τὸ πῶ και αὐτό; — «ἐξ ὑφαρπαγῆς». Ξέρω κι' ἐγώ... αὐτὴ εἶναι ἡ προσωπική μου ἐντύπωση... μήτε ἐδιάβασα τὸ βιβλίον τοῦ κ. Παπανούτσου γιὰ μιὰ φορά, ἢ σὲ ὄρες δυσθυμίας και πνευματικῆς κοπώσεως, ἀλλὰ πολὺ προσεκτικότερα ἀπ' ὅσο διαβάζω πλῆθος ἄλλα.

Ἐπιμένω ἀκόμη και γιὰ τὴν «ἀπώτερην» ἀντίφασι μεταξὺ τῆς ἀπόλυτης σχετικότητος και τοῦ «πέραν τῆς τέχνης». Νομίζω μάλιστα ὅτι ὑπάρχει κ' ἓνα γραφικὸ σχῆμα «αἰωνίας ἐπιστροφῆς» μέσα στὸ βιβλίον τοῦ κ. Παπανούτσου. Δὲν λέγω ἐδῶ τὴν ἀποψη τῆ δικῆ μου, πού δὲν ἔχει ἀκόμη σχηματιστῆ. Βλέπω ὅμως ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ βιβλίον νά βγαίνει ἡ ἀντίφασι. Τὸ ρῶτημα γίνεται ἐπιτέλους ἀπλό: — Ἡ «κατάστασι τῆς ἀγιότητος» εἶναι ἀπόλυτη ἢ σχετική; παροδικὴ ἢ μόνιμη; σταθμὸς ἢ τέρμα;» Ἄλλ' ἢ ἀπάντησι ἐδόθηκε ἤδη ἀπὸ τὴ σ. 253, στοὺς τελευταίους στίχους, και καθεξῆς τοῦ ἔργου περὶ «Τέχνης».

— Τώρα, κυττάξετε τὶ τολμηρὸς πού εἶμαι! Ἐπειδὴ νομίζω ὅτι μὲ τὴν εὐγλωττία μου ἄρχισα νά «σᾶς πείθω κ' ἐσᾶς, και τὸν ἀναγνώστη αὐτῶν τῶν σελίδων, ἐφύλαξα γιὰ τὸ τέλος νά ξαναρθῶ σ' ἓνα σημεῖον τῆς ἀρχῆς, πού ἐφρόντισα, λογικά τακτοποιώντας το, νά τὸ προσπεράσω: Γιὰ τὸ δὲν ἐδιάβασα τὸ βιβλίον «Ἡ τριλογία τοῦ πνεύματος» τοῦ κ. Παπανούτσου, και γιὰ τὸ νά μὴ φροντίσω ὅπως δήποτε νά τὸ διαβάσω, ὅταν εἶδα τὸν πρόλογον τοῦ «Περὶ Τέχνης», ὅπου στενωτάτος καθορίζεται ἀνάμεσά τους ὁ δεσμὸς;

Δικαιολογία, μηδέν. Νά πῶ: «ἐγὼ δὲν εἶμαι κριτικὸς

καὶ δὲν εἶχα τὸ χρέος νὰ τὸ διαβάσω ;» Ὁραῖα! Νὰ πῶ : «τοῦλάχιστον ἐδιάβασα τὸ δεύτερο ;» Δὲν μοῦ φθάνει. Ἡ νὰ πῶ : «ἀλλ' ἂν ἤθελα νὰ διαβάσω καὶ τὸ πρῶτο, θὰ ἐχρησιζόμενον ἄλλον τόσον καιρὸ γιὰ νὰ γράψω τὴν καθυστερημένη βιβλιοκρισία ;» Αὐτὸ θὰ ἦταν ἐντελῶς ἄσχετο. Μὰ ἄς πῶ κάτι ἄλλο, πιὸ πειστικό : Ὁ κ. Παπανούτσος γράφει μεγάλα βιβλία... Καὶ δὲν εἶναι μόνο τὸ χρεῖμα, ἀλλὰ καὶ, ἀντιστρόφως, ὁ χρόνος... Τὶ νὰ πρωτοκάμῃ κανεὶς, ὅταν μάλιστα αὐτὰ τὰ βιβλία προϋποθέτουν γνωστὰ ἕνα σωρὸ ἄλλα, πού τὰ συζητοῦμε καὶ πού τὰ κρίνομε τρόπον τινὰ «οἰκογενειακῶς ;»

Ἐδῶ, θέλω νὰ μνημονεύσω κι' ἄλλο ἕνα σημεῖο τῆς ἀρχῆς. Οἱ σχέσεις πού ἔχουν τὰ βιβλία αὐτά, ἕνα πρὸς ἕνα, μὲ τ' ἀντίστοιχα κεφάλαια τοῦ ἔργου τοῦ κ. Παπανούτσου, ἕνα πρὸς ἕνα, εἶναι καθαρὰς σχέσεις κατηγορικῶν συλλογισμῶν πρώτου βαθμοῦ. Μείζων πρότασις, τὸ ἐκάστοτε βιβλίον· ἐλάσσων πρότασις, ἡ κριτικὴ τοῦ κ. Παπανούτσου, καὶ τὸ συμπέρασμα κοινὸ τοῦ ἀναγνώστου καὶ τοῦ συγγραφέως.

Δηλαδή : Μ εἶναι Κ (λέγει ὁ ξένος συγγραφεὺς)
ἀλλὰ Κ εἶναι (ἢ δὲν εἶναι) Υ (λέγει ὁ κ. Παπανούτσος)

ἄρα Μ εἶναι (ἢ δὲν εἶναι) Υ (συμπέρασμα).

Ἄλλὰ τότε δὲν εἶχα κάποιο δίκιο, λέγοντας πὼς ἔπρεπε ν' ἀλλάξῃ ἡ ἐπιγραφὴ μερικῶν κεφαλαίων ;

Μὲ πολλὴ τιμὴ καὶ φιλία

Τ. ΑΓΡΑΣ

ΜΟΥΣΙΚΗ

Κουαρτέττο Poltronieri *Θέατρον Alhambra.*

Τὸ κουαρτέττο αὐτὸ ἄρесе πολὺ στὸ Ἀλεξανδρινὸ κοινό, καὶ ἦταν ἀπὸ τίς λίγες φορὲς πού οἱ καλλιτέχναι καὶ τὸ κοινὸ συμφωνάνε. Ἐχει μιά πολὺ καλὴ τεχνικὴ καὶ ἕνα σύνολον δυσκολοεύρετο, τὸ ὁποῖον ἄλλωστε δικαιολογοῦν τὰ 20 χρόνια τῆς ὑπάρξεως τοῦ κουαρτέττου.

Ἀπὸ ἀπόψεως ἐρμηνεΐας τῶν ἔργων, δὲν γύρεψαν καὶ πολὺ τὸ σπάνιον, πού δὲν μπορεῖ νὰ ἀρέσῃ παρὰ στοὺς καλλιτέχναις, πού ζητοῦν κατὰ μέγα μέρος στὴν τέχνην τὸ ἐνδιαφέρον. Ἐπαιξάν μονάχα μὲ τὴν ὀραΐα των Ἰταλικῆ ψυχῆ, τὴν καλὴν ἐκείνη Ἰταλικὴν